

BIULETYN

KOŁA MIŁOŚNIKÓW DZIEJÓW GRUDZIĄDZA
KLUB „CENTRUM” SPÓŁDZIELNI MIESZKANIOWEJ

Rok XVIII: 2020

Grudziądz, dnia 29.07.2020 r.

Nr 29 (643)

1190. spotkanie

Marek Szajerka

Grudziądz. Od miasta – klasztoru do zamku. Pierwowzór cysterski zamków krzyżackich w Prusach z 1 poł. XIII w. (Cz. 14)

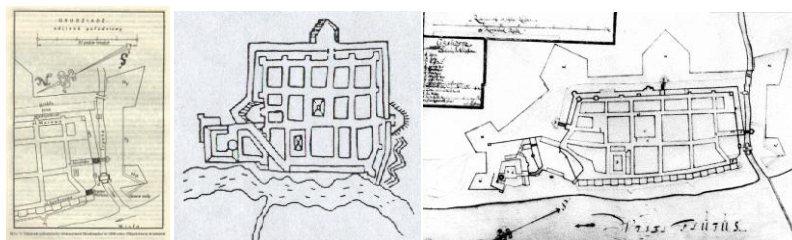
Motto:

*„Terytorium zamku obejmowało miasto Grudziądz
[Das Schloßgebiet umfasste die Stadt Graudenz]”*

Xaver Froelich, 1868 r.

IX. Kwestia ufortyfikowanych młynów zamkowych, Dolnego i Górnego.

Obraz Przedzamcza Miejskiego, czyli faktycznie zamku po stronie południowej byłby niepełny bez omówienia ufortyfikowanych młynów zamkowych Dolnego i Górnego. W czasach krzyżackich Młynem Dolnym zarządzał wyznaczony rycerz zakonny. Trzymano tu też konia pocztowego. Na planach Grudziądza z XVII-XVIII w. po drugiej stronie Kanału Trynka naniesione są fortyfikacje, (rys. 123-125). Linia tych fortyfikacji jest określana mianem kleszczy i łączona z czasami nowożytnymi, (ryc. 123)¹.

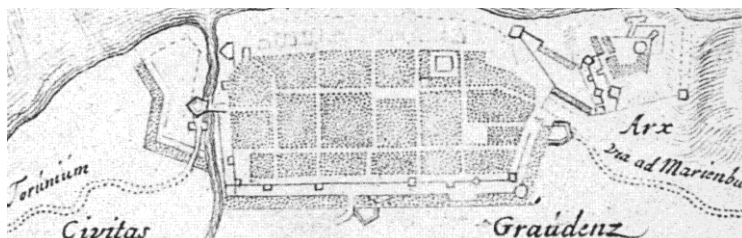
Ryc. 123. Fortyfikacje Grudziądza od strony południowej wg J. Krzysia.

¹ J. Krzyś, *Oblężenie Grudziądza w 1659 roku*. RG, T. 9: 1985, s. 45-46.

Ryc. 124. Plan Hoppego z 1628 r.

Ryc. 125. Plan Loffmana z 1657 r.

Jak już zaznaczono wcześniej, ufortyfikowany południowy brzeg Kanału Trynka, zachodzący nawet za most Bramy Toruńskiej i go osłaniający jest widoczny na wielu planach z XVII-XVIII w., (ryc. 123-128)

Ryc. 126. Plan z ryciny Dahlberga, 1656 r.

Historycznie ukształtowana siatka dróg i ulic, linie umocnień z czasów średniowiecza są bardzo czytelne też jeszcze na planach z końca XIX w., (rys. 126). Plany te były zapewne pomocne przy opracowywaniu planów rekonstrukcyjnych, (ryc. 93)².

Ryc. 127. Plan Beckera 1897 r. Archiwum Państwowe w Toruniu.

Wyjaśnienie trwałości tych linii po stronie południowej jest zapewne na obrazie G. Breuninga z 1896, (ryc. 128-129)³.

Ryc. 128-129. Widok Grudziądza nad Wisłą, 1896 r. G. Breuning i kadr z obrazu z widokiem na młyn z klasztorem.

Z obrazu wynika, że zarys kleszczowych umocnień tworzy zabudowa Młyna Zamkowego. Ta zabudowa jest również nadal czytelna, (ryc. 130-131). Z obrazu można interpretować, że przy młynie była baszta mieszkalna.

² Zob. plan rekonstrukcyjny z 1997 r. Za: AHMP.G, op. cit.

³ Zob. J. Drozdowska, *Grudziądz. Widoki miasta*. Grudziądz 2001, widok 25.

Ryc. 130. Widok terenu dawnego Młyna Dolnego z 2009 r. od strony południowo-zachodniej.
Fot. M. Szajerka.

Ryc. 131. Fragment zabudowy dawnego Młyna Dolnego w 2009 r. Fot. M. Szajerka.

Ryc. 132. Plan zamku w Pokrzywnie wg C. Steinbrechta. Za: W. Antkowiak, P. Lamparski⁴.

Podobny typ zabudowy występował w innych zamkach krzyżackich, w tym na zamku w Pokrzywnie, (ryc. 132).

Podobnie jak Młyn Dolny, umocniony był Młyn Górny. Do 1945 r. był czytelny mur z przyporami okalający ten młyn, (ryc. 133-134).

Ryc. 133. Młyn Górny w 1945 r. Fot. H. Gąsiorowski lub T. Walesa.

Ryc. 134. Młyn Górny w 2006 r. Fot. M. Szajerka.

Zasygnalizowanie historycznej wartości reliktyw dawnych młynów zamkowych może być przydatne w pracach na rzecz rewitalizacji Starego Miasta, aczkolwiek w tym stwierdzeniu nie ma nic odkrywczego. Obecny budynek pochodzi z przełomu XIX/XX w. Zapewne są gdzieś relikty obiektu ze średniowiecza. O przynależności tego obszaru do zamku, jako integralnej jego części świadczą również anomalie w konfrontacji z prawem chełmińskim. Napisałem na ten temat artykuł w 2018 r., opublikowany w Biuletynie Koła Miłośników Dziejów Grudziądza⁵.

Od około 150 lat w historiografii Grudziądza obowiązuje obligatoryjna teza, że lokacja Grudziądza, dokonana w latach 1290-91 dotyczy wyłącznie terenu Gru-

⁴ W. Antkowiak, P. Lamparski, *Zamki i strażnice krzyżackie Ziemi Chełmińskiej*. Toruń 1999, s.80.

⁵ M. Szajerka, *Prawo chełmińskie i jego zgodność z tezą o pierwotnej lokacji miasta Grudziądza po północnej stronie Kanalu Trynka, w obrębie murów obronnych*. BKMDG, Rok XVI: 2018, nr 9 (547) z dn. 21.02.2018 r., ss.12.

dziądza w obrębie średniowiecznych murów. W tej kwestii tylko zapewne ks. dr Władysław Łęga miał inne zdanie i autor tego artykułu⁶.

Warto więc skonfrontować zgodność paragrafów prawa chełmińskiego, w wersji z 1251 r., z sytuacją prawną posesji na terenie Grudziądza w obrębie murów i do nich przylegających w okresie od XIII do XVIII w. Punktem wyjścia do analiz będzie tekst prawa chełmińskiego wg edycji tak zasłużonej dla badań nad korzeniami Grudziądza K. Zielińskiej-Melkowskiej⁷. Badaczka opowiadała się za cysterskim rodowodem miasta⁸.

W 2010 r. ten temat był poruszony przeze mnie w Biuletynie KMDG, w związku z informacją źródłową z XVII w. o istnieniu wówczas dokumentu lokacyjnego Grudziądza z 1240 r. Po 8 latach od publikacji artykułu widać, że ten temat nie zainteresował ani naukowców z UMK, ani pracowników grudziądzkiego muzeum⁹.

Na początku trzeba się odnieść do topografii historycznej. W dokumentach lokacyjnych Grudziądza oraz w przywileju chełmińskim jest informacja o rzece Osie. Część badaczy uważa, że Osa, prawy dopływ Wisły wpada do niej na północ

⁶ Ks. dr Wł. Łęga, *Rozwój miasta Grudziądza*, w: Ziemia. Miesięcznik Krajoznawczy Ilustrowany, 1925 r., nr 5, s. 74-77.

Jako osada istniał Grudziądz już w czasach przedhistorycznych, gród zbudował prawdopodobnie Bolesław Chrobry na dzisiejszej górze Zamkowej. Był to jeden z tych grodów granicznych, którymi pierwsi Piastowie obwarowali się przeciw Prusom.

Grudziądz płacił, jak inne grody, czynsz do Kasy Królewskiej i Bolesław Szczodry oddaje 1/3 tych dochodów klasztorowi w Mogilnie dokumentem wystawionym 11 kwietnia 1065 r. w Płocku.

Administracyjnie należał Grudziądz do wojewody mazowieckiego, do którego należało też dużo majątków w okolicy Grudziądza. W r. 1137 posiadał np. wojewoda Żyro (Żyrosław) wsie Tuszewo, Mgowo, Dębiniac, Zelnowo, Buk i Patręciny.

Za pierwszych Piastów powstała też zapewne pierwsza parafia. Szukać jej trzeba wraz z osadą przy ul. Rybackiej, w dzielnicy zwanej Rybaki, gdzie istniał niegdyś kościół św. Jerzego.

*Okolo roku 1218 oddaje Konrad Mazowiecki biskupowi Chrystjanowi dla poparcia misji pruskiej. Z powodu niepowodzenia tegoż, przywołał Konrad zakon krzyżacki, oddając mu ziemię chełmińską także Grudziądz. Krzyżacy zbudowali w Grudziądzu krótko po roku 1234 zamek nieco później miasto, które otrzymało prawo magdeburskie. Dokument z roku 1291, odnawiający przywilej dotacyjny, wykreśla Grudziądzowi granice, dzisiejszego śródmieścia z wykluczeniem ulicy Wybickiego i Lipowej na północy i całej wschodniej części poza ulicą Murową, a więc Groblowej, Mickiewiczą, Ogrodowej itd. Ulica Toruńska zaś i Rybacka tworzyły przedmieście toruńskie. [...]. Tę kwestie poruszyłem m.in. w artykule *Wpływ badań nad kościołem p.w. św. Mikołaja w Grudziądzu na poznanie genezy i ustroju miasta*, RG, T. 16: 2005, s. 267-323.*

⁷ K. Zielińska-Melkowska, *Przywilej chełmiński 1233 i 1251*, Teksty Pomników Prawa Chełmińskiego pod red. Z. Zdrójkowskiego, nr 1, Toruń 1986.

⁸ K. Zielińska-Melkowska, *Lokacja Grudziądza w roku 1291. Studium historyczno-archiwalne*, Toruń 1991, ss. 101.

⁹ M. Szajerka, *770 rocznica lokacji Grudziądza wg lustracji województwa chełmińskiego z 1664 r.*, BKMDG, Rok VIII: 2010, nr 38 (267).

od Grudziądza, koło wsi Zakurzewo¹⁰. Tak również ujmowała to zagadnienie K. Zielińska-Melkowska¹¹.

Zaakcentowanie widel Ossy, zgodnie z geografią historyczną ma fundamentalne znaczenie dla poznania historii Grudziądza w średniowieczu, jego korzeni.

Trzeba sobie jasno powiedzieć, że w okresie udokumentowanej przynależności Grudziądza do biskupstwa misyjnego w Prusach, (od 1222 r.) a następnie do biskupstwa pomezjańskiego w l. 1243-1255 część północna Grudziądza, wyznaczona linią obecnego Kanału Trynka należała do pruskiej Pomezanii. Fałszem historycznym jest przypisanie całego obszaru średniowiecznego Grudziądza do państwa Piastów od X-XI w. Lustracja z 1603 r. jednoznacznie wskazuje na Kanał Trynka, jako rzekę Osę. Potwierdza to lustracja z 1739 r.¹² W inwentarzu z 1603 r. jest informacja o 3 młynach na rzece Osie¹³. Dla wydawcy źródła w 1965 r. ten element geografii historycznej był mało klarowny¹⁴.

Rzeka Ossa, jako przepływająca bezpośrednio przy Grudziądzu oraz młyny nad jej brzegami wymienione są w przywilejach lokacyjnych Grudziądza, w wersjach z XV i XVI w. O czym będzie w dalszej części cyklu.

Art. 2. Prawa chełmińskiego określił granice posiadłości miejskich Chełmna. W wersji z 1233 r.¹⁵ podane są tylko odległości w milach wzdłuż linii Wisły¹⁶. W wersji z 1251 r. jest następujący zapis:

¹⁰ Por. Ł. Okulicz-Kozaryn, *Dzieje Prusów*, Wrocław 1997, ryc.172, s. 351; ryc.175, s. 368; ryc.185, s. 442; ryc. 187, s. 453.

¹¹ K. Zielińska-Melkowska, *Lokacja [...], op. cit., s. 86, przyp. 4.: Osa, Ossa, Oza – prawy dopływ Wisły. Granica ziemi chełmińskiej a od 1244 r. granica diecezji chełmińskiej. Występujące w tekście źródłowym nazwy miejscowości rozwiązują na podstawie „Słownika geograficzno-historycznego ziemi chełmińskiej w średniowieczu”, oprac. K. Porebska, przy współudziale M. Grzegorza, pod red. M. Biskupa, Wrocław 1971.*

¹² Por. St. Cackowski [wyd.], *Inwentarz starostwa Grudziądzkiego z r. 1603 oraz rejestr dochodów z lat 1601-1603*, Grudziądz 1965, Indeks geograficzny, s. 74; A. Wolnikowski [wyd.], *Inwentarz starostwa grudziądzkiego z r. 1739*, Grudziądz 1963, indeks geograficzny, s. 84. Obydwaj wydawcy podają tę samą informację o Osie: *Prawy dopływ Wisły*. Nie zauważyli jednak, że w 1603 r. nie ma w inwentarzu nazwy *Trynka*. Ona pojawia się oddzielnie w inwentarzu z 1739 r. St. Cackowski w sposób nieuzasadniony w przyp. 7., s. 10 poprawił źródło historyczne i napisał: *Raczej chodzi tu o rzeczkę Trynkę przepływającą koło miasta, nad którą znajdował się młyn Nagórny (por. przypis 11)*.

¹³ St. Cackowski, op. cit., s. 10.

¹⁴ Ibidem, s. 12, przypis 11: Z lustracji starostwa grudziądzkiego z 1565 r. i z inwentarza z 1739 r. wynika, że z opisywanych niżej młynów tylko młyn kłodka znajdował się nad Osą, natomiast młyn Nagórny i Nadolny stały nad kanałem-rzeczka Trynka, biegnąca od Osy (początek przy młynie Kłodka) koło miasta do Wisły i zaopatrującą miasto w wodę – por. *Lustracja wojenództw malborskiego i chełmińskiego 1565*, wyd. St. Hoszowski, Gdańsk 1961, s. 128 i *inwentarz starostwa grudziądzkiego z 1739 r.*, wyd. A. Wolnikowski, s. 15.

¹⁵ K. Zielińska-Melkowska, *Przywilej chełmiński [...], op. cit., s. 36*.

¹⁶ Ibidem, s. 59, przyp. 7.: Mila – miara odległości, pochodzi z czasów rzymskich (pierwotnie 1000 kroków po 5 stóp rzymskich). W średniowieczu istniały mile różne w różnych krajach, np. włoska liczyła wtedy 1569 m.

2. *A więc daliśmy miastu Chełmnu na łąki, pastwiska i inne wspólne użytkowanie [teren] od granicy pewnej wsi, która zwie się Usć, w dół 9 wzdłuż brzegów) Wisły aż do granic pewnego jeziora zwanego Rządź, i od granic tego jeziora idąc do wsi zwanej Ruda, i wzdłuż granic tej wsi do innej, zwanej Łunawy i tak bezpośrednio do drogi, która prowadzi do wyspy św. Marii (Kwidzyn), [...] Uzналиśmy, że rzekę Wisłę, od pewnej wsi zwanej Topolno, schodząc do jeziora, które nazywa się Rządź, z wszystkimi korzyściami, z wyjątkiem wysp i bobrów, należy przeznaczyć do wspólnego połowu przedtem wzmiankowanym mieszkańcom i przybyszom (pielgrzymom)¹⁷.*

Dla konfrontacji prawa chełmińskiego z przywilejem lokacyjnym Grudziądza podaję tu wersję z 1526. Jest to potwierdzenie wcześniejszego przywileju przez króla Zygmunta Starego. Ten tekst posiada walory i dokumentu urzędowego a także niedostrzegany przez badaczy walor opracowania źródłowego i to tego najstarszego:

W imię Boże. Amen Na wieczną pamięć.

My Zygmunt z bożej łaski król Polski oznajmiamy niniejszym wszystkim, których to dotyczy, którzy teraz i w przyszłości o tym wiadomość otrzymują, jak przed nami i naszymi duchownymi i świeckimi radcami, nasi ostrożni, kochani, wierni poddani, mianowicie burmistrz Teofil, radca Aleksander Rosły mistrz ławników z naszego miasta Grudziądza stawili się i w ich imieniu oraz w imieniu wszystkich mieszkańców wspomnianego miasta, bardzo stary, w niemieckiej mowie napisany przywilej przedłożyli, który dobrze utrzymany, nieuszkodzony i wolny od podejrzeń i bez plam im kiedyś przez naszych poprzedników nadany został i mieszkańcom przyznane prawa, wolności i pierwszeństwa zawiera. Oni nas z całym należnym uniżeniem pokornie proszą, aby im i naszemu miastu nowy przywilej o powyższych prawach, wolności, łaski i pierwszeństwie łaskawie udzielić. Ponieważ wśród naszych innych trosk i zmartwień, uważamy jako nieznaczne, korzyść naszych wiernych poddanych, jak dalece ona też szkody dla innych być może, mnożyć i w dodatku do starego przywileju zawierających warunków i punktów, według dawnego dosłownego brzmienia ten nowy przywilej dobrze poinformowany z szczególnej łaski i za poradą naszych na sejmie zgromadzonych doradców postanowiliśmy dać i nadać co uchwalamy w niniejszym liście. W dawniejszej mowie naszych poprzedników ustalono najpierw granice miasta i my ten przywilej rozpoczynamy równomiernie z granicami miasta.

Jak należy wnioskować, to rzeka Ossa przepływa bramą, która zwie się Bramą Łasińską i przekracza most, tak, że granice miasta po prawej stronie wzdłuż wału i rowu aż do młyńskiego spływu i stąd w górę do murowanego słupa obok nowego młyna (obecnie Górny Młyn) i stąd ukośnie aż do drugiego murowanego słupa, który znajduje się w pobliżu ogrodzenia, względnie wejścia do ogrodu, następnie w prostej linii do Czarnego Rowu, do Jeziora Tuszęwskiego, od tego końca rowu dalej naprzód aż do słupa, który określa granice pomiędzy Pokrzywnem a Grudziądzem. Od tego słupa aż do nowego rowu granicznego, w górę wzdłuż mostu, przez który prowadzi droga polna do Pokrzywna, następnie dalej przez rów graniczny ponad tamą, z którym rzeczka jest włączona, która z Pokrzywnem. W ślad za tą rzeczka aż do dębowej kostki lub kikuta, który z tej strony lasu Kyckholz stoi, następnie w kierunku zasypanego zie-

¹⁷ Ibidem, s. 37.

mią dębu, który obok lasu Kyckholz stoi i dalej od pagórka do pagórka, jak to w lesie lub w puszczy usypane są, aż do tzw. Ścieżki Złodziejskiej, która prowadzi drogą pieszą do Wisły, wzdłuż tej i Wisły aż do zamku, gdzie kończy się miejskie terytorium.

Sądownictwo wewnątrz określonych granic należy do sołtysa, aż do murowanego słupa na drodze do Torunia. Co sięga ponadto należy do jurysdykcji naszego sądu ziemskiego. Także udzielamy i nadajemy prawa temu dokumentowi, mieszkańcom miasta Grudziądz do wolnego rybactwa w Wiśle od rzeki Ossy w długości jednego postronku (10 Ruthen) z tej strony aż do Jeziora Rządź i to razem z chełmińskimi mieszkańcami.

Następnie chcemy, aby przed miastem obręb jednej mili nie znajdowała się i nie została pobudowana żadna karczma. Mieszkańcy tego miasta, naszemu zamkowi muszą rocznie z każdej posiadłości ziemskiej, pół skotera czynszu płacić.

Miastu Grudziądz udzielamy prawo chełmińskie, jednak z tym zastrzeżeniem, że jeżeli w tym prawie znajduje się coś, co nie jest zgodne z boskim przykazaniem, przez nas zostanie poprawione. Poza tym zezwalamy na to, że mieszkańcy wymienionego miasta, na poszczególne lata, wybiorą sobie sędziego według własnego upodobania, jednakże takiego, który by nam i naszemu kapitanowi odpowiadał. Sołtysowi przysługuje jedna trzecia pieniędzy, które do sądu wpłyną, dwie trzecie części do zamku należą. Jeżeli my lub kapitan komuś kary sądowe daruje, zobowiązany jest sołtys to samo uczynić. Nosząc się z zamiarem, aby Grudziądz do lepszego stanu doprowadzić, postanowiliśmy i wszystkie prawa, które temu miastu i jego mieszkańcom prawnie i ustawowo przyznane zostały, dalej statuty i postanowienia mieszczan, które nie są sprzeczne z Boskim i ludzkim prawem, także dobrze poinformowani i z królewskiej łaski potwierdzić i udzielić i czynimy to tym samym zarządzając, aby wszystko, co ten dokument zawiera, ale też i specjalne prawa, statuty i uchwały mieszczan miasta Grudziądz trwały siłą mieć mają. Do tego celu rozkazujemy Janie Sokołowski z Wrancza, obecnemu kapitanowi i wszystkim późniejszym kapitanom, poprzednio wymienionych mieszczan w ich sprawiedliwości i wolności utrzymać i dbać o to, aby i przez innych zostało utrzymane.

Do tego dokumentu jest nasza pieczęć zawieszona. Sporządzono w naszym zamku Marienburg w piątek przed Judicą w Roku Pańskim 1526 naszego panowania 20.

Krzysztof Sztydlowiecki wojewoda kanclerz wielki koronny etc.¹⁸

Będąc przy zagadnieniu topografii, trzeba zaznaczyć, że w świetle obowiązującej tezy o terenie lokacji mieszczanie nie mieli prawa swobodnego łowienia ryb na odcinku od ujścia obecnego Kanału Trynka do Góry Zamkowej włącznie, czyli przy własnym miejskim terenie. Mieszczanie mogli tylko łowić od Jeziora Rządź do ujścia Kanału Trynka, czyli dawnej Ossy.

Art. 12-13 prawa chełmińskiego:

12. Jesliby więc jakieś jezioro, rozciągające się na trzy tonie niewodowe (trakty), dotykało pól któregoś z wymienionych mieszczan, jesliby ten, do którego pola należą, zechciał przyjąć to

¹⁸ Xaver Froelich, *Geschichte*, op. cit., s. 87-93.

jezioro zamiast pola, zgadzamy się wg jego życzenia. Jeśliby zaś jezioro było większe, jakimkolwiek narzędziem pragnąłby łowić na nim ryby jedynie dla spożytkowania na własnym stole, niech ma swobodną możliwość, z wyjątkiem sieci, która zwie się „niewodem”.

13. Również jeśliby jakaś rzeka dotykała pól któregoś z mieszczan, niech będzie wolno temu, do kogo należą pola, zbudować na niej jeden młyn. Jeśliby natomiast ta sama rzeka nadawała się [do budowy] wielu młynów, Zakon nasz niech da trzecią część poniesionych kosztów w budowaniu innych i ze zbudowanych na wieki pobiera trzecią część dochodów.

W przypadku Grudziądz art. 13 prawa chełmińskiego nie był respektowany. Młyny na Osie były własnością Zakonu a następnie należały do starostwa. Uwłaszczenie młynów nastąpiło w 1793 r.¹⁹

Uważam, że zbagatelizowany został w przypadku badań podmiotów własności na terenie Grudziądz w średniowieczu artykuł 6 prawa chełmińskiego.

6. Przyobiecaliśmy również, że w tych miastach nie powinniśmy kupować żadnych domów. Jeśliby natomiast ktoś oddał dom albo swoją działkę (parcelę) naszemu Zakonowi z powodu pobożności, nie powinniśmy ich przeznaczać do innego celu jak tylko do tego, dla którego dom swój zbudował każdy [inny] obywatel stąd [powinniśmy] zachować te same prawa i zwyczaje, których inni będą przestrzegać jako posiadacze domów. Chcemy jednak, aby tym warunkom nie podlegały nasze warownie, które już posiadamy w tych miastach²⁰.

W świetle tego artykułu niezgodne z prawem było posiadanie przez Zakon kwartału południowo-wschodniego bez płacenia czynszu miastu²¹. Również stwierdzenie z 1664 r., że teren zamku obejmował też miasto Grudziądz koliduje z tym prawem²². Również niezgodna z tym artykułem jest własność murów przy klasztorze benedyktynek w XVII-XVIII w.²³

Wyjaśnienia tej rzekomej niezgodności prawa lokacyjnego Grudziądz, obejmującego teren lokacji w obrębie murów należy moim zdaniem szukać w okolicznościach zamiany Grudziądz na Kwidzyn w latach 50. XIII w. Zamiany dokonał z Zakonem biskup pomezanski Ernest. Obecnie historycy z ośrodka akademickiego UMK są przeciwni tezie, że taka zamiana miała miejsce. W tomie XXIV Rocznika Grudziądzkiego z 2016 r. W. Sieradzan, (redaktor naukowy Rocznika Grudziądzkiego) moim zdaniem podważył wiarygodność badań tej nieżyjącej już mediewistki z UMK, używając sformułowania, że *badaczka ta spekulowała*²⁴.

¹⁹ Ibidem, s. 149.

²⁰ K. Zielińska-Melkowska, *Przywilej chełmiński* [...], op. cit., s. 41.

²¹ Sprzedaż kwartału mieszczanom, w związku budową wodociągu w 1415 r. Zob. X. Froelich, op. cit., s. 98-99.

²² X. Froelich, op. cit., s.106.

²³ Zob. O. Wł. Szoldrski, C.SS. R., Pelplin, 1935, ss. 77.

²⁴ Zob. W. Sieradzan, *Narodziny miasta Grudziądz w średniowieczu w świetle XIX i XX-wiecznej historiografii polskiej i niemieckiej*, RG, T. 24: 2016, s. 154.

Na obecnym etapie badań historycznych ta kwestia zamiany Grudziądza na Kwidzyn 22.12.1255 r. najmocniej została zaakcentowana na sesjach cysterskich w l. 1997-1998, pod wspólnym tytułem *Grudziądz miastem Chrystiana*. Materiały z tych sesji ukazały się drukiem w 1998 r. oraz w 2002 r.

Niewątpliwie skutkiem prawnym tych decyzji z lat 1250-1255 jest oświadczenie króla Kazimierza Jagiellończyka, wyrażone w przywileju o łaźni, 1472 r., o tym, że odziedziczył połowę zamku²⁵. Również informacja o karczmi przy obecnej al. 23 Stycznia, mniej więcej w pobliżu obecnego pasażu handlowego jest sprzeczna z zakazem postawienia karczmy w odległości jednej mili od miasta, odnotowanym w przywileju lokacyjnym Grudziądza. Obecność takiej karczmy odnotował X. Froelich²⁶.

Podsumowując, trzeba stwierdzić, że tylko obiektywne, rzetelne spojrzenie na historiografię Grudziądza, z ostatniej dekady XX w. oraz dwóch dekad XXI w. pozwala na wyjaśnienie tych rzekomych sprzeczności. Napisałem rzekomych, ponieważ to historycy z XIX-XXI w. zdegradowali Grudziądz do rozmiarów fikcyjnego miasteczka w obrębie murów, o wymiarach ok. 180 x 360²⁷. Ze swojej strony wyjaśniłem te rzekome sprzeczności już w 2005 r., udowadniając, że dokument o lokacji miasta w l. 1290-1291 dotyczy obszaru między Kanalem Trynka a Rowem Hermana, uchodzącym do Wisły²⁸. Te sprzeczności też pokazuje mój artykuł z 2018 r., napisany z okazji 150 rocznicy wydania dzieła X. Froelicha o historii powiatu grudziądzkiego²⁹.

Historycy, czasami bezwiednie potrafią zdegradować, jakąś miejscowość do rangi wsi a była miastem-miasteczkiem. Takim przykładem jest wieś Czarze. Ks. Alfons Mańkowski opublikował źródło Wilkierz miasteczka Czarza, ale w przypisie 1 daje adnotację o rzekomym błędzie, iż Czarze nie było nigdy miasteczkiem³⁰. Z tym wilkierzem koresponduje wcześniejszy artykuł ks. A. Mańkowskiego o cechach rzemieślniczych we wsi Czarzu³¹. Zastanawiające jest to, że wieśniacy tytułowali się w tych dokumentach obywatelami. Uważam, że identycznie historiografia XIX-XXI w. traktuje w Grudziądzu Chelmińskie Przedmieście. Jak mylnie po set-

²⁵ X. Froelich, op. cit., s. 99.

²⁶ Ibidem, s.136. *Na Toruńskim Przedmieściu znajdował się wyszynk miejski, tam gdzie dziś jest Hotel „Pod Złotym Lwem”*. [Tłum.] A. Wolnikowski.

²⁷ *Podalem tu nyidealizowane proporcje. Wg obliczeń. J. Krzysia: Miasto otoczone murami tworzyło zamknięty pięciokąt. Orientacyjna jego długość wynosiła 340 m a średnia szerokość 190 m. Zajmowany obszar wynosił w przybliżeniu 6.3 ha.* Zob. J. Krzys, *Militarna przeszłość Grudziądza*, Grudziądz 2002, s. 40.

²⁸ M. Szajerka, *Wpływ badań nad kościołem p.w. św. Mikołaja w Grudziądzu na poznanie genezy i ustroju miasta*, op. cit., s. 385-323.

²⁹ M. Szajerka, *150 rocznica wydania dzieła Xaverego Froelicha [...]*, op. cit.

³⁰ A. Mańkowski, *Wilkierz miasteczka Czarza*, w: *Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu*, T. XI, z. 2, II kwartał, Rok 1938, s. 54-58.

³¹ A. Mańkowski, *Cechy rzemieślnicze we wsi Czarzu w XVIII w.*, w: *Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu*, T. X, z. 8, IV kwartał, Rok 1936, s. 297-302.

kach lat może być określenie za miastem, może służyć przykład klasztoru Franciszkanów w Toruniu. Obecnie jest on przy Rynku Staromiejskim, ale w 1252 r. jego położenie określano, jako „*apud Thorun*”, czyli poza miastem³². Przyjmuje się tezę, że kościół parafialny p.w. ś.ś Janów zbudowano na ówczesnym rynku³³.

³² Z. Nawrocki, *Układ przestrzenny trzynastowiecznego Torunia*, w: *Sztuka Torunia i ziemi chełmińskiej 1233-1815*, Pod red. J. Poklewskiego, Warszawa – Poznań – Toruń 1986, s. 27.

³³ *Ibidem*, s. 26.

Notatki

Notatki

(L.B.S.)

Redakcja: Tadeusz Rauchfleisch, Janusz Hinz. Logo KMDG wykonał Grzegorz H. Rygielski.